

РЕЦЕНЗІЯ

**на дисертацію Журавля Романа Олександровича
«Формування системи мінімізації ризиків в аграрній сфері економіки»,
подану на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності
051 Економіка галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки**

Актуальність обраної теми дослідження та її зв'язок з науковими програмами, планами, темами

Зростання впливу глобалізаційних процесів, кліматичних змін, нестабільності на фінансових та аграрних ринках, а також погіршення екологічної ситуації створюють значні виклики для забезпечення продовольчої безпеки та стійкого розвитку аграрної сфери економіки. У зв'язку з цим розробка ефективної системи мінімізації ризиків стає стратегічно важливим завданням. Формування середньо- та довгострокових планів розвитку аграрної сфери багато у чому залежить від своєчасної ідентифікації, правильної оцінки й ефективного управління ризиками. Протидія наявній сукупності різноманітних ризиків (природно-кліматичних, соціально-економічних, екологічних та ін.) зумовлена специфікою аграрного виробництва й необхідністю забезпечення продовольчої безпеки держави. Розв'язання окреслених питань залежить від теоретичного обґрунтування та практичного використання сучасного інструментарію управління ризиками з метою нейтралізації та мінімізації їх впливу на процеси виробництва, переробки й реалізації сільськогосподарської продукції.

Особливого значення набуває формування системного підходу до ідентифікації, аналізу та управління ризиками, враховуючи їх багатофакторну природу та взаємозв'язки. Удосконалення методів оцінювання, прогнозування та управління ризиками дозволить не лише зменшити економічні втрати, але й створити умови для довгострокового планування та інвестування.

Зважаючи на зазначене, розробка комплексної системи мінімізації ризиків, яка дозволить своєчасно і ефективно реагувати на виклики, знижувати ймовірність значних втрат і підтримувати стабільне виробництво, враховуючи специфіку макро-, мезо- та мікроекономічних чинників, набуває особливої актуальності. З огляду на це, дисертаційна робота на тему «Формування системи мінімізації ризиків в аграрній сфері економіки» відповідає нагальним потребам як наукової спільноти, так і практиків. Актуальність обраної теми визначається як зростаючим рівнем ризиків у аграрній сфері, так і необхідністю розробки цілісної системи їх мінімізації, що базується на сучасних наукових підходах та практичному досвіді. Дослідження, спрямоване на формування такої системи, здатної до оперативного реагування на загрози та підтримання ефективності й стабільності у динамічному середовищі, сприятиме підвищенню конкурентоспроможності українських виробників на світових

ринках, залученню інвестицій та адаптації аграрної сфери України до сучасних викликів та забезпеченню її стійкого розвитку.

Додатковим свідченням актуальності теми дисертаційного дослідження Журавля Р.О. є те, що вона виконувалася відповідно до плану науково-дослідних Уманського національного університету садівництва за темою «Концептуальні засади та механізми сталого розвитку України» (номер державної реєстрації 0121U112522). В межах програми автором розроблено науково-практичний підхід до формування системи мінімізації ризиків в аграрній сфері економіки, здійснено ідентифікацію основних ризиків макро-, мікро- та мезоекономічного характеру, обґрунтовано рекомендації, спрямовані на удосконалення інституційного механізму та інформаційного забезпечення мінімізації ризиків в аграрній сфері економіки України.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, їх достовірність і новизна

Наукові положення, висновки та рекомендації, викладені в дисертаційній роботі, є достатньо обґрунтованими та достовірними, що підтверджується обізнаністю дисертанта з дослідженнями українських та іноземних учених на основі критичного аналізу наукової літератури, а також належною апробацією результатів дослідження. Аргументом на користь обґрунтованості та достовірності слугує те, що теоретичні підходи, викладені в дисертації, ґрунтуються на синтезі сучасних наукових теорій українських та іноземних учених щодо узагальнення теоретичних положень та практичних рекомендацій з метою вирішення проблеми формування системи мінімізації ризиків в аграрній сфері. Достовірність отриманих результатів гарантується методологічною основою дисертації, що ґрунтується на використанні широкого спектру загальнонаукових та спеціальних методів економічних досліджень. Їх вдале застосування у дисертаційному дослідженні забезпечило системний підхід, який дозволив автору комплексно вивчити проблеми мінімізації ризиків в аграрній сфері.

Основний зміст дисертаційного дослідження структурований за розділами та підрозділами. Визначені об'єкт, предмет та мета дослідження характеризують проблемне поле й визначають коло завдань, які вирішено в дисертаційній роботі. Сформульовані висновки характеризуються повнотою, логічністю та аргументованістю, є достатньо аргументованими та мають важливий теоретичну та прикладну цінність. Слід також відзначити високий рівень теоретичного та методичного опрацювання автором головних аспектів досліджуваної теми.

Наукові положення, які викладено в дисертаційній роботі, дозволили сформулювати сукупність результатів, які відзначаються науковою новизною, розкривають комплексність та багатоаспектність досліджуваної проблематики.

Зокрема, в роботі уточнюється трактування дефініції «система мінімізації ризиків у аграрній сфері економіки» як сукупності стратегій, методів та інструментів, що застосовуються для зменшення можливого негативного впливу ризиків на макро-, мезо- та мікрорівнях, спрямованих на посилення стійкості та ефективності галузі, а також на зниження їх імовірності.

Сутність управління ризиками в аграрній сфері розглянуто автором на основі використання системного підходу до процесів виявлення, оцінки та зниження ризиків, де основними стратегіями є: диверсифікація виробничих напрямків, впровадження сучасних технологій, страхування, вертикальна інтеграція, профілактичні заходи, ефективне фінансове управління, кризове планування, розширення партнерських зв'язків, а також навчання та розвиток кадрів.

Розвинуто підхід до визначення ризику в аграрній сфері економіки як сукупності подій та умов, що можуть як позитивно, так і негативно вплинути на досягнення цілей її функціонування, або як імовірності виникнення несприятливих подій в конкретних специфічних умовах аграрного виробництва.

Обґрунтовано перспективи та загрози розвитку аграрної сфери економіки України на основі SWOT-аналізу; набули подальшого розвитку визначення напрямів удосконалення інституційного механізму мінімізації ризиків, а також поняття інформаційного забезпечення аграрної сфери економіки як системи збору, обробки, аналізу та передачі інформації, що включає різноманітні технологічні, аналітичні та організаційні засоби для прийняття обґрунтованих рішень, оптимізації виробничих процесів та зниження ризиків.

На основі проведення ґрунтовних досліджень удосконалено: систематизацію ризиків у аграрній сфері економіки, зокрема за макро-, мікро- та мезоекономічними факторами; систему мінімізації ризиків в аграрному секторі шляхом розробки цільових стратегій для кожної категорії ризиків; модель інформаційного забезпечення аграрного сектору через впровадження модулів управління виробництвом, ресурсами, персоналом, фінансами, збутом та аналітикою, що забезпечує цілісний підхід до управління ризиками.

Практичне значення отриманих результатів

Розробки та пропозиції дисертаційної роботи Журавля Р.О. мають важливе значення для теорії й практики розвитку аграрної економіки. Наукова цінність результатів роботи полягає в обґрунтуванні положень щодо розробки системи ідентифікації, оцінки та мінімізації ризиків в аграрній сфері економіки України з використанням системного підходу.

Практичне значення результатів дослідження обумовлено доведенням науково-обґрунтованих та методично завершених положень до рівня практичних рекомендацій. До результатів, які мають найбільш вагоме значення в цьому контексті, належить розробка підходів до формування системи управління ризиками, що враховує специфіку макро-, мезо- та

мікроекономічних рівнів в аграрній сфері з визначенням окремої стратегії для кожного з них.

Окремі результати досліджень оформлені у вигляді рекомендацій відділу агропромислового розвитку, екології та взаємодії з органами місцевого самоврядування Уманської районної державної адміністрації Черкаської області для суб'єктів господарювання аграрного сектора економіки Уманського району шляхом імплементації до комплексної системи управління ризиками власного виробництва (довідка № 1496/01-01-09 від 02.10.2024).

Прикладне значення роботи підтверджується впровадженням результатів дослідження у практичну діяльність ФГ «Дзвеняче» Білоцерківського району Київської області (довідка №12 від 14.10.2024) в частині використання запропонованих підходів у процесі реалізації стратегії управління ризиками.

Важливим свідченням практичного застосування розроблених у дисертації положень є те, що окремі з них використовуються у навчальному процесі Уманського національного університету садівництва при викладанні дисциплін «Аграрна економіка», «Економіка та бізнес в умовах ризиків і невизначеності» та «Бізнес-планування та управління проектами» (довідка про впровадження № 1713а/01-10 від 08.11.2024).

Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій в наукових публікаціях, зарахованих за темою дисертації

Основні результати дослідження висвітлено в 12 наукових працях, серед яких 5 статей опубліковано в наукових фахових виданнях (3 з них одноосібно), 7 публікацій – у матеріалах наукових конференцій. Кількість, обсяг та змістове наповнення наукових публікацій відповідають нормативним вимогам і повною мірою відображають результати дисертаційного дослідження. Ознайомлення з опублікованими працями дає можливість підтвердити їх високий науковий рівень та відповідність змістовому наповненню дисертаційної роботи. Результати дослідження доповідались і отримали позитивну оцінку на науково-практичних конференціях різного рівня.

Дотримання принципів академічної доброчесності

Дисертаційна робота Журавля Р. О. виконана із дотриманням принципів академічної доброчесності, містить посилання на джерела інформації за кожним випадком використання ідей, розробок, тверджень, відомостей; відповідає нормам законодавства про авторське право і суміжні права. Текстових запозичень і використання наукових результатів інших науковців без посилань на відповідні джерела не виявлено.

Відповідність дисертації спеціальності і вимогам, що висуваються до дисертацій, які подано на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертаційна робота є оригінальною науковою працею, яка виконана на належному теоретичному і прикладному рівні. Вона має послідовну та виважену структурну будову і за своєю архітектонікою є комплексним та

завершеним науковим дослідженням. Зміст роботи та багатогранність висвітленої проблеми свідчать про різносторонню, і водночас комплексну наукову компетентність її автора. За змістом дисертаційна робота, її науково-прикладні результати та висновки відповідають переліку напрямів дослідження спеціальності 051 Економіка галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки.

Викладення матеріалу в дисертаційній роботі здійснено послідовно та обґрунтовано. Завдання дослідження, положення наукової новизни, висновки дисертаційної роботи логічно структуровані та взаємопов'язані, що надає дисертації системності. Робота написана у науковому стилі, її зміст викладено у чіткій логічній формі та проілюстровано відповідними рисунками, таблицями, графіками.

За своїм обсягом, структурою, повнотою викладення результатів дослідження та оформленням дисертація відповідає вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого Постановою КМУ від 12.01.2022 № 44 (зі змінами), та Вимогам до оформлення дисертації, затверджених наказом МОН України від 12.01.2017 р. № 40 (зі змінами).

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації

Загалом позитивно оцінюючи змістовність і значущість наукового дослідження, обґрунтованість наукових положень, висновків та рекомендацій, слід виокремити ряд питань, що можуть бути предметом дискусії при захисті:

1. Науково-прикладним є авторський підхід до розробки систем управління ризиками та їх мінімізації в аграрній сфері економіки. Загалом етапи управління ризиками та елементи системи мінімізації ризиків є взаємопов'язаними, узгодженими та доповнюють один одного, утворюють загальну структуру управління, але є певні невідповідності. Основні елементи системи мінімізації ризиків слід доповнити додатковими складовими, відображеними в деталізованих етапах управління ризиками, що додало б їй цілісності, адаптивності та гнучкості.

2. Не викликає сумніву практична цінність та вагомість експертного оцінювання ризиків за результатами опитування, проведеного серед респондентів трьох областей (Вінницької, Черкаської та Кіровоградської). Проте з метою підвищення репрезентативності вибірки доцільно було б залучити респондентів і з інших регіонів, які належать до різних природно-кліматичних зон України, або ж використати методи статистичного коригування, наприклад, застосувати вагові коефіцієнти для результатів залежно від структури аграрного сектору в різних областях. Це допомогло б отримати більш повну картину щодо пріоритетності ризиків у різних регіонах, та, відповідно, врахувати регіональну специфіку при стратегічному плануванні адаптаційних заходів.

3. Практична цінність виконаного порівняльного аналізу діяльності фондів підтримки аграрного сектору в розвинених країнах та в Україні могла б бути значно підвищена, якби автор доповнив дослідження розробкою стратегії адаптації найбільш релевантних рекомендацій (щодо кліматичних ризиків, економічної ситуації, правових обмежень, інституційних можливостей тощо) до специфічних умов аграрної сфери української економіки.

4. В дисертаційному дослідженні варто було б більше уваги надати вивченню впливу сировинного характеру експорту агропродовольчої продукції на економічну стабільність та розвиток аграрної сфери. Україна є значним експортером сільськогосподарської продукції, в основному у вигляді сировини, і це створює певні вразливості, зокрема залежність від коливань світових цін, попиту на сировину та зовнішніх економічних факторів. Доцільно було б розглянути цей фактор як важливий елемент аналізу ризиків в аграрній сфері для врахування в стратегії її розвитку.

5. В першому розділі автором систематизовано методико-методологічні підходи до формування системи мінімізації ризиків в аграрній сфері економіки, зокрема, обґрунтовано доцільність побудови матриці ризиків, яка є інструментом для ідентифікації та відображення ризиків шляхом співставлення ймовірності та наслідків їх настання. Практичне втілення цієї розробки в третьому розділі, де сконцентровано пропозиції щодо зменшення потенційного негативного впливу ризиків, сприяло б більш обґрунтованому визначенню, які з них є найбільш значущими, та розробити адекватні стратегії управління ризиками для забезпечення стійкості та стабільності аграрної сфери.

Надані зауваження не зменшують загальної позитивної оцінки результатів дисертаційної роботи, їхньої новизни та практичної значущості.

Загальний висновок

Дисертаційна робота Журавля Р.О. є завершеною кваліфікаційною працею, наукові положення якої чітко корелюють між собою, а висновки й рекомендації ґрунтуються на результатах авторських досліджень. Загальний аналіз роботи свідчить про самостійність і цілісність дослідження, проведеного із дотриманням принципів академічної доброчесності, його актуальність, високий науковий рівень і новизну, теоретичне й практичне значення. Автором отримано нові науковообґрунтовані результати, які можуть вважатися певним внеском у вирішення важливого наукового завдання – розробки теоретико-методологічних основ та створення практичних рекомендацій для формування ефективної системи мінімізації ризиків в аграрній сфері економіки України. Отримані результати та запропоновані в дисертації рішення, висновки, рекомендації засвідчують досягнення поставленої мети дослідження, мають істотне наукове та практичне значення для галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки, є достовірними та обґрунтованими.

Дисертаційна робота на тему «Формування системи мінімізації ризиків в аграрній сфері економіки» характеризується належним рівнем наукової новизни отриманих результатів, їх практичної значущості, якістю проведених досліджень та відповідає вимогам п. 6 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого Постановою КМУ від 12.01.2022 № 44 (із змінами) та Вимогам до оформлення дисертації, затвердженим наказом МОН України від 12.01.2017 року № 40 (із змінами), а її автор – Журавель Роман Олександрович – заслуговує на присудження ступеня доктора філософії в галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки за спеціальністю 051 Економіка.

Рецензент

кандидат економічних наук,
доцент, доцент кафедри економіки
Уманського національного
університету садівництва

Людмила СМОЛІЙ